

AZ IGETÖVEK VIZSGÁLATA NAGYKÖNYI KÖZSÉG NYELVJÁRÁSÁBAN

Szabó József

Arról a néhány nyelvjárási tanulmányról, amelyek az 1930-as és 40-es években az ige- és névszótő-típusok témakörében íródtak, elvitathatatlan eredményeik ellenére is joggal állapította meg IMRE SAMU "A mai magyar nyelvjárások rendszere" című könyvének (Akadémiai Kiadó Bp., 1971.) 25. lapján, hogy e dolgozatok szerzői "nem arra törekszenek, hogy az általuk vizsgált nyelvjárás ige- és névszótöveinek saját belső rendszerét írják le, hanem tulajdonképpen a Gombocz-féle törendszer sémáját igyekeznek megtölteni nyelvjárási anyaggal". Ezekkel a tanulmányokkal kapcsolatban (VÉGH JÓZSEF: A derecskei népnyelv ige- és igealakjai. MNny. II, 204-51; GÁLFFY MÓZES: A kalotaszegi Magyarbikál népnyelvének névszótövei. MNny. IV, 90-146 és VÉGH JÓZSEF: A békési népnyelv névszótövei. Debrecen, 1943.) egyet lehet értenünk IMRE SAMUval abban is, hogy "ezekben a munkákban sem tud a leíró szándék elszabadulni — nyilván a hagyománytól, a tekintélytisztelettel is befolyásoltatva — a történeti alaptól" (i.h.).

Ha áttekintjük az utóbbi néhány évtized magyar nyelvjárási szakirodalmát, akkor — talán túlzás nélkül — azt állapíthatjuk meg, hogy módszertani vonatkozásban a 30-as évektől még jó ideig az útkeresés jellemzi dialektológiánkat. A leíró jellegű vizsgálat és a történeti szempontú módszer nemcsak azért vált el nehezen egymástól a különböző feldolgozásokban, mert az 1920-as és a 30-as években a nyelvtörténet térhódítása, eluralkodása erőteljesen meghatározta a kutatók szemléletét, hanem amiatt is, hogy magukat a konkrét nyelvi tényeket sem könnyű — és nem is mindig célszerű — csak egy (vagy tisztán leíró vagy történeti) szempontból megragadni, kategóriákba sorolni. Aligha véletlen, hogy a néhány évvel ezelőtt elhunyt kiváló nyelvjáráskutató, MÁRTON GYULA

a borsavölgyi nyelvjárás igetöveinek a bemutatásában, rendszerezésében még az 1960-as évek elején is lényegében a korábban kialakult gyakorlatot követte (A borsavölgyi nyelvjárás igetövei és igealakjai. NytudÉrt. 32. sz. Bp., 1962). A különböző módszerek egymástól való elhatárolásának kísérlete egyébként nemcsak az alaktani jellegű nyelvjárási munkákról mondható el, hanem pl. a hangtani feldolgozásokról is (a nyelvjárási hangtani monográfia kapcsán részletesen foglalkozik a m ó d s z e r kérdésével pl. NYIRKOS ISTVÁN: MNy. IX, 74-7).

Talán nem tévedek, ha a hagyományostól eltérő módszertani kezdeményezéseket (az erősen történeti jellegű rendszerezések helyett a következetesen leíró szempontú feldolgozásokra tett kísérleteket) azzal hozom összefüggésbe, hogy az utóbbi időben nyert igazán teret a nyelvjárásoknak mint a nyelven belüli önálló (rész)rendszereknek az értelmezése. Minden bizonnyal a helyi nyelvjárás(ok)nak önálló nyelvi rendszerként való felfogása is szerepet játszhatott abban, hogy egyes kutatók a különböző nyelvjárási jelenségek leírásában (így pl. az ige- és névszótő-típusok bemutatásában) az adott nyelvjárási egység belső rendszeréből induljanak ki. Óhatatlan és szerintem elengedhetetlen ugyanakkor, hogy az ilyenfajta, szigorúan leíró jellegű feldolgozásokban — bármennyire ragaszkodunk is a nyelvjárási anyag megszabta rendszerezési keretekhez — ne utaljunk azokra a sajátságokra, amelyek a köznyelvitől eltérnek vagy éppen megegyeznek vele, élnünk kell tehát a köznyelvhez való h a s o n l í t á s módszerével is. Mindezek alapján a nagykönyvi nyelvjárás igetöveinek bemutatásában a nyelvtanainkban szokásos módszertani eljárásokat tanulmányoztam, s a nyelvjárási leírások közül IMRE SAMUNak a felsőöri nyelvjárás igetöveinek rendszerezésére és jellemzésére kidolgozott módszerét vettem figyelembe (vö. NytudÉrt. 72. sz. 72-3.), de A mai magyar nyelv rendszere című kiadvány (Bp., 1961.) és A mai magyar nyelv című egyetemi tankönyv (Bp., 1968.) megfelelő részeit is felhasználtam.

Az egy-egy típusba tartozó adatokat illetően, ha a példák számát sokszorososan növelni lehetett volna, nem törekedtem még a viszonylagos teljességre sem. Akkor azonban, ha az adott tőtípusba sorolható példák száma csekély, mindenkor a lehető teljesség elérését tartottam szem előtt. Mivel dolgozatom alaktani jellegű, nyelvjárási példaanyagomon a hangszínárnyalatok jelölésétől eltekintettem.

A nyelvjárásunkbeli igék tőtípusait a rájuk jellemző sajátosságok alapján és a köznyelvi igető-típusokkal való könyvebb összehasonlíthatóság kedvéért célszerűnek látszott — IMRE SAMU módszeréhez hasonlóan (i.m.) — a köznyelvvvel egyező, illetőleg a köznyelvtől eltérő csoportokban bemutatni.

E csoportosítás szerint nyelvjárásunkban a következő igető-típusok vannak:

I. A KÖZNYELVVVEL MEGEGYEZŐ TÖTÍPUSOK

1. V á l t o z a t l a n t ö v e k . — Az ide tartozó igék töve minden toldalék előtt változatlan marad. Például: *érték, értünk, értenek; értém, érted, érti; értettem, értetted, értette, érteni stb.; mondok, monduk, mondanak; mondom, mondod, mondja; mondtam, mondtad, monda, mondani stb.; várok, várunk, várnak; várom, várod, várgya; vártam, vártad, várta, várni stb.* A nagykönyvi nyelvjárásban is, a köznyelvhez hasonlóan, ebbe a csoportba tartozik az igék legnagyobb része, többek között pl. az *árt, írt, gyárt, márt, nyest 'nyes', sért, tart; áld, hord, küd 'küld', tódd 'told' stb.* Ide sorolható továbbá az összes "-ít" képzős (nyelvjárásunkban *-itt* hangalakú) ige, pl. *díszített, épített, készített, segített, tanított stb.*

2. A z a ~ á , e ~ é v á l t a k o z á s t m u t a t ó i g é k . — Mindössze három ige sorolható ide nyelvjárásunkban: *ad ~ ád, hagy ~ hágy és kel ~ kél.*

Ezekre az igékre az a jellemző, hogy van hosszú magánhangzós tőalakjuk is, ez azonban csak egyes szám 3. személyben (a szótári alakban) jelentkezik, akkor is csak változatként. A *kel* igealaknak 'aufstehen' jelentésben nincs *kél* alakváltozata. Ugyanakkor azonban a 'vevőre talál, megveszik (áru)' és a 'túlságosan megkél (tészta, kenyértészta)' jelen-

jelentésben *ēkel* ~ *ēkel* változatok élnek. Nincs viszont rövid magánhagnzós változatú alakja az *ēkel* 'elfogyasztják, elköltik (ebédet, vacsorát)' jelentésű igének (pl.: *Ma, ēkelt már a vacsora?*)

3. A h a n g z ó h i á n y o s v á l t o z a t ú t ő v e k . — A köznyelvhez hasonlóan általában a *g*, *l*, *r*, *s* végű igékre jellemző, hogy bizonyos toldalékok előtt hangzóihiányos tőváltozatuk jelentkezik. Például: *pörög* : *pörögök*, *pörögött*, *pörögés* (de: *pörögnek*, *pörögne*, *pörög győn*, *pörögni*) stb.; *érdemül* : *érdemlém* ~ *érdemüllöm*, *érdemléd* ~ *érdemüllöd*, *érdemli* ~ *érdemüllli* (de: *érdeműnek*, *érdeműne*, *érdeműni*) stb.; *söpör* : *söpörök*, *söpri*, *söpprés* (de: *söpört*, *söpörne*, *söpör győn*, *söpörni*) stb.; *szőröz* : *szőrözök*, *szőrözött*, *szőrözés* (de: *szőröznek*, *szőrözne*, *szőrözésen*) stb.; *ugrik* : *ugrok*, *ugrott*, *ugrás* (de: *ugornak*, *ugorna*, *ugorgyon*, *ugorni*) stb. Csak két vagy több szótagú igék tartoznak ide.

A fenti példák is mutatják, hogy az ide tartozó igealakok nem mindig viselkednek azonosan ugyanazon toldalék előtt sem (pl.: *pörögött*, *szőrözött*, *ugrott*, de: *érdemült*, *söpört*). A nem torlódásos tőváltozat általában a *j*-vel kezdődő személyragok, a felszólító mód *j* jele, a feltételes módjelek, a főnévi igenévképző előtt, a határozói igenévben, a műveltető, a ható igei és a *-gat*, *-get* gyakorító képzős származékokban fordul elő.

A kettőnél több szótagú, a köznyelvi *-el* végződéssel szemben *-üll* végződésű igealakok (pl. *énekill*, *érdékill*, *érdemüll*, *hengörüll*, *innepüll* ~ *ünnepüll*, *veszényüll* és még néhány ige) ugyanazon toldalék előtt is ingadozást mutatnak.

A z i k e s i g é k alakjaiban valamivel ritkábban használatos a hangzóihiányos változat nyelvjárásunkban, mint a köznyelvben. A köznyelvi szóhasználatban is ingadozó igealakokkal szemben (pl. *fürdés* ~ *fürdesz*, *fürödtök* ~ *fürdötök*, *fürödnek* ~ *fürdenek*, *fürödne* ~ *fürdene*, *fürödni* ~ *fürdeni*; *ugoresz* ~ *ugrasz*, *ugortok* ~ *ugrotok*, *ugornak* ~ *ugranak*, *ugorna* ~ *ugrana*, *ugorni* ~ *ugrani* stb.) nyelvjárásunkban a nem torlódásos tőváltozat (*föröcc*, *förödtök*, *förönni*; *ugoresz*, *ugortok*, *ugornak*) fordul elő, a hangzóihiányos formák nagyon

ritkán hallhatók, s inkább csak a fiatalabb nemzedék szóhasználatában.

4. A z *sz- s z e l* b ő v ü l ő v- t ő v ű i g é k . — Az ide tartozó igéknek jelen időben *sz-es*, bizonyos toldalékok előtt *v-s*, és a legtöbbjüknek még két, magánhangzós töve is jelentkezik. Például: *iszom, iszod, iszva, isznak, ivott, ivás, be van ivva* 'berúgott'; *tőszők, tőszni, tőszünk, tősznek, tővés, tővő* 'kenyérsütéskor a kemence szájához helyezett, besározott deszkalap vagy vaslemez', *tőnni, tőt, vőszők, vőszni, vősznek, vővő, vővés, vőtel, vőnni, vőt stb.*

A köznyelvhez hasonlóan nyelvjárásunkban is hét ige tartozik ide: *lész, tész, vész, hisz, visz, ősz(ik)* és *isz(ik)*. A *v-s* töváltozatok az *észik, iszik* és *tész* igéknél valamivel gyakoribbak, a többi igének ritkábban fordul elő *v-s* töve (pl. *lővő, hívő, vővés ~ vétel, vívás ~ vitel*). A köznyelvtől eltérően azonban a *-gat, -get* és a köznyelvi igeképző-rendszerből hiányzó *-galódik, -gelődik* gyakorító képzők előtt a *v-s* töváltozat általános (*évéget, évégelődik, ivogat, ivogalódik, tővéget, tővégelődik, vővéget, vővégelődik* és *vívéget, vívőgelődik*), kivétel a *tészégeti magát* szókapcsolat, amely nyelvjárásunkban is *sz-es* töváltozatú. Az *sz-es* töváltozat (*őszéget, őszégelődik, ivogat, ivogalódik stb.*) újabban terjed köznyelvi hatásra, és különösen a *-galódik, -gelődik* képző előtt hallható ritkán.

5. Az *sz- s z e l* é s *d- v e l* b ő v ü l ő v- t ő v ű i g é k . — Az előző igecsoporthoz hasonlóan jelen időben *sz* figyelhető meg az ige tövében, bizonyos toldalék előtt azonban *d-s*, illetőleg *v-s* töváltozat jelentkezik. Pl.: *alusszok, alusszunk, alussznak, alunnák ~ aludnák, aludtam, alunni ~ aludni, alud vér* 'alvadt vér', *alvó, alvás,; fekszem, feksztök, fekszenek, feksznék ~ fekszenék, feksdtem, feksünni ~ feksüdni, feksésülni ~ fekdécsülni* 'fekdécsel', *fegvő, fegvés stb.* Hasonlóképpen járulnak a toldalékok a *haragszik* és *nyugszik* 'pihen' igékhez is (*haragszok, haragszunk, haragsznak ~ haragunak, haragunni ~ haragudni; nyugszok, nyugosznak ~ nyugonak, nyugvás stb.*).

Mint a fenti példák mutatják, ennek a tőalaknak nyelvjárásunkban az *sz* előtt *u*-t vagy *ü*-t mutató változata (*aluszom, alusszik, feküsztek, feküsznek* stb.) gyakoribb, a hangzóhiányos változatok (*alszom, alszik, fekszték, fekszenek*) napjainkban terjednek a köznyelv hatására.

Valamivel gyakoribb nyelvjárásunkban az *sz*-szel szembeni *d*-s tőváltozat előfordulása az ide tartozó igék azon alcsoportjában, amelyeknek a köznyelvben is két szótári alakjuk van: *āksszik ~ ākudik, esküszik ~ esküdik, dicsekszik ~ dicsekődik, gyanakszik ~ gyanakodik, törekszik ~ törekődik* stb. Némelykor a *d*-s tőváltozat a *v*-s tővel váltakozik (pl.: *dicseguő ~ dicsekődő, dicsegués ~ dicnekedés, töreguő ~ törekődő, töregués ~ törekedés* stb.).

6. A z *sz*-et *d*-vel váltakoztató igék. — Az *sz*-es tőváltozat csak a kijelentő mód jelen idejében, a *d*-s tő viszont bármelyik todalékos alakban jelentkezik. Az előző típus alcsoportjától (*esküszik ~ esküdik* típus) csak abban térnek el, hogy a köznyelvvvel megegyezően nincs *v*-s tőváltozatuk. Ebbe a csoportba csak képzett igék tartoznak és ikes ragozásúak. Deverbális és denominális képzős származékok egyaránt előfordulnak köztük. Pl.: *melegszik ~ melegődik, mosakszik ~ mosakodik, ölégszik ~ ölegődik, öregszik ~ öregődik, tolakszik ~ tolakodik, verekszik ~ verekődik* stb.

Általában a *d*-s változatok használatosak; a mássalhangzótorlódásos *sz*-es formák (*melegszik, mosakszik, öregszik* stb.) — a köznyelvtől eltérően — választékosabbak, és ritkábban is fordulnak elő. Például a *melegénnek ~ melegődnek ~ melegésznek ~ melegszenek* változatok közül a *melegődnek* és a *melegszenek* formák a köznyelv hatására kezdenek teret hódítani, és mind-egyikük — különösen a *melegszenek* variáns — választékos stílusértékű, s főleg akkor hallhatók, ha a beszélő valamilyen oknál fogva (pl. hivatalos helyen, idegennel vagy műveltnek vélt emberrel való beszélgetés során stb.) a köznyelvi normák szerint szeretné magát kifejezni; a másik két változat (a *melegénnek* és *melegésznek*) közül a *melegénnek* igealakra az jellemző, hogy nyelvjárásunkban ez fordul elő a leggyakrabban, a

melegésznek variáns viszont visszaszorulóban van, és elsősorban az idősek nyelvhasználatában tűnik még föl.

Ide tartozó alcsoportot alkotnak az *-ódik*, *-ödik*, valamint *-kodik*, *-kődik*, *-kődik* visszaható képzős igék, amelyeknek nincs ugyan két szótári alakjuk, mint az *öregszik ~ örēgedik* típusúaknak, a jelen idő többes szám 3. személyében azonban — főként az idősebb nemzedék ajkán — *sz-es* töváltozatuk is van. Így pl. a következő *-ódik*, *-ödik* képzős igealakokban: *huzónnak ~ huzódnak ~ huzósznak*, *pakulónnak ~ pakulódnak ~ pakulósznak*; *érdéklőnnék ~ érdéklődnék ~ érdéklősznek*, *nevelőnnék ~ nevelődnék ~ nevelősznek*; stb. A *-kodik*, *-kődik*, *-kődik* képzős igék ugyanilyen alakváltozatokat mutatnak (pl. *ágoskonnak ~ ágoskodnak ~ ágoskosznak*, *ragaszkonnak ~ ragaszkodnak ~ ragaszkosznak*; *verekēnnék ~ verekēdnék ~ verekēsznek*; *ötöszkōnnék ~ ötöszkōdnék ~ ötöszkōsznek*; stb.). Megfigyelésem szerint ezek közül az alakváltozatok közül a teljes hasonulásos formák (*huzónnak*, *nevelőnnék*, *verekēnnék* stb.) a leggyakrabban előforduló változatok, a hasonulást nem mutató igealakok (*nevelődnék*, *ragaszkodnak* stb.) újnak, köznyelvi hatásra terjedő variánsoknak tekinthetők nyelvjárásunkban, az *sz-es* igeformák (pl. *érdéklősznek*, *pakulósznak*, *ágoskosznak* stb.) pedig erősen megkopóban, kipusztulóban vannak, és elsősorban az idősek beszédében bukkannak föl olykor-olykor, mégpedig — úgy tűnik — a *melegésznek*, *öregésznek* stb. típushoz viszonyítva még ritkábban járatosak.

7. A *gy- t n- n e l v á l t a k o z t a t ó* i g é k . — Az ide tartozó két igének (a *mén ~ mēgy* és a *van*) közös vonása, hogy más jellegű, eltérő tövei mellett mindegyiknek van *gy-s* és *n-es* töváltozata. A *mén* (valamint az újabban terjedő *mēgy* változat) és a *van* ige toldalékolása azonos a köznyelvivel, csupán a *mēnēk* (~ *mēēk ~ mēgyēk*), *mēnē* (~ *mēsz*) és a *mēnünk* (~ *mēgyünk*) igealakokban él még a köznyelvitől eltérő *n-es* megoldás.

II. A KÖZNYELVTŐL ELTÉRŐ TÖTÍPUSOK

1. A *j- tövű igék*. — Az ide tartozó igék a köznyelvben általában *n-s tövűek*. A *j- tövű* igéknek több alcsoportja is van nyelvjárásunkban. Mindegyik alcsoportra jellemző, hogy megvan benne a *j-s* tövváltozat, ezenkívül azonban esetenként más melléktő is használatos.

a) *T i s z t a j- tövű e k*. — Két ige sorolható ide a nagykovácsi nyelvjárásban: a *bujik* és a *fúj*. Ezeknek a töve minden toldalék előtt változatlan marad (pl. *bujok*, *bujó*, *bujas*, *bujunk*, *bujtok*, *bujnak*; *bujtam*, *bujtá* ~ *bujtál*, *bujt*, *bujó*, *bujór* 'búvár', stb.; *fujok*, *fujnak*, *fujom*, *fujod*, *fujde*, *hőfuját(ok)* 'hőfúvás' stb.). A *bujór* származékáról szeretném megjegyezni, hogy ez elsősorban az idősebb nemzedék szóhasználatában él, a fiatalok ajkán — köznyelvi hatásra — a *bujór* hangalakú változat hallható gyakrabban.

b) *A z n- e s é s j- s v á l t o z a t ú a k*. — Az ide tartozó igékre jellemző, hogy a *j-s* tö egyrészt magánhangzós tövel váltakozik, másrészt — *n*-nel kezdődő toldalék előtt — *n* végződéses tőalak jelentkezik. Az *n-es* tövváltozat — főként az idősebbek szóhasználatában — az alapalakban is megfigyelhető. Mindössze három igére jellemző ez: *lúj* ~ *lün* 'lő', *nyűj* ~ *nyün* 'nyű' és *szűj* ~ *szün* 'sző'. A *lúj* ~ *lün* igének pl. a következő toldalékos alakjai fordulnak elő: *lűk* ~ *lűjek*, *lűő* ~ *lűjő* ~ *lűjas* ~ *lűss*, *lűnk* ~ *lűünk*, *lűtok* ~ *lűttok*, *lűnek* ~ *lűnnék* ~ *lűnek*; *lűm* ~ *lűjöm*, *lűd* ~ *lűjed*, *lűi* ~ *lűji*, *lűő* ~ *lűjő*, *lűs* ~ *lűjés*, *lűet* ~ *lűjet* 'lövet', stb.

Ide sorolhatók még a szótári alakban csak *n-es* változatú *gyűn* és *rén* 'sír, rí' igék, pl.: *gyűk* ~ *gyűjek*, *gyűő* ~ *gyűjő* ~ *gyűss*, *gyűnk* ~ *gyűjünk*, *gyűttok*, *gyűnnék* ~ *gyűnek*; *gyűs* ~ *gyűjés*, *rőgyűő* ~ *rőgyűjő* (héten) 'jövő (héten)', stb.; *rűk* ~ *rűjek*, *rűő* ~ *rűjő* ~ *rűss*, *rűnk* ~ *rűjünk*, *rűttok*, *rűnnék*, *rűs* ~ *rűjés*, stb.

Megjegyzendő, hogy míg a *gyűn* és *rén* igealakok általánosan használatosak nyelvjárásunkban, addig a *lün*, *nyün* és a *szün* igeformák, melyeknek alapalakban — mint láthattuk — *j-s*

változatuk is van —, napjainkban egyre ritkábban hallhatók, voltaképpen kipsusztulófélben vannak.

c) A z *l-es*, *n-es* és *j-s* v á l t o - z a t ú a k . — Az előző csoporttól abban különböznek, hogy a *j*-vel váltakozó magánhangzós *tő* mellett az alapformában *l-es* *tő*változat is jelentkezik. Ebbe a típusba csupán két ige tartozik, mégpedig a *hij* ~ *hin* ~ *hil* 'hív' és a *szi*j ~ *szi*n ~ *szi*l 'szív'. Ezek közül az alakváltozatok közül általában a *j-s* változat járatos nyelvjárásunkban, mind az *n-es*, mind pedig az *l-es* megoldású alapalak nagyon ritkán és főképpen az idősektől hallható meg.

A *hij* ~ *hin* ~ *hil* 'hív' toldalékos alakjai pl.:
hiok ~ *hijok* ~ *hilok*, *hió* ~ *hijó* ~ *hiló* ~ *hijsz*, *hiunk* ~
~ *hijunk* ~ *hilunk*, *hijtok* ~ *hittok*, *hijnak* ~ *hinnek*; *hiom* ~
~ *hijom* ~ *hilom*, stb.; *hiogat* ~ *hijogat* ~ *hilogat*, *hids* ~ *hijds*,
hiatalos ~ *hijatalos* 'meghívott (pl. a lakodalomba)' stb.;
bizonyos származékokban azonban *v-s* *tő*változat használatos:
hivatal és *hivatalos* (irat). Hasonlóképpen fordulnak elő a
*szi*j ~ *szi*n ~ *szi*l 'szív' ige toldalékos alakjai is (pl.
sziok ~ *szi*jok ~ *szi*lok; *sziom* ~ *szi*jom ~ *szi*lom; *szi*ds ~ *szi*jds,
*szi*ds ~ *szi*jds 'szívós', *fokszids* ~ *fokszijds* 'fukar,
fösvény', stb.) — A különböző toldalékos formában szereplő
l-es szóalakok (pl. *hilok*, *hiló*, *hilunk*; *szi*lom, *szi*lod stb.)
mindegyikére jellemző, hogy ma már nagyon ritkán használatosak,
tulajdonképpen erősen kipsusztulóban vannak.

2. A z *-l* v é g ű i g é k . — Az ide tartozó
igék alapalakban többnyire *-ll*-re végződnek, és a mássalhang-
zóval kezdődő *s* nem kötőhangzóval kapcsolódó toldalékok előtt
az *l* pótlónyúlással kiesik (pl. *beszéllek*, *beszél*l, *beszél*lünk,
de: *beszétek*, *beszének*, *beszétem*, *beszét*, *beszéték*, *beszéni* ~
~ *beszényi*, stb.; *gondul*lom, *gondul*lod, *gondul*l, *gondú*jjuk,
de: *gondút*am, *gondút*a, *gondút*uk, *gondú*ni ~ *gondú*nyi, stb.;
*ul*ók, *ul*, *ul*unk, de: *út*ók, *űnek*, *űt*, *űni* ~ *űnyi* stb.).

A köznyelvtől eltérően nem a *v-s* változatú igékhez, hanem
ebbe a csoportba tartozik a *fő*ll 'fő' és a *nyő*ll 'nő' ige

(pl. *főllök, főllő ~ főssz, főllünk, főllő 'fővő'*; *nyőllök, nyőllő ~ nyössz, nyőllünk, nyőllés 'növés', nyölleszt 'növeszt', stb.*).

Az *l* végű igék csoportjába nagyon sok ige tartozik.

Tanulmányok az igetövek vizsgálatából

Az *i g e t ö v e k* típusait illetően a nagykoványi nyelvjárás alapvetően abban tér el a köznyelvtől és általában pl. a keleti nyelvjárástípusoktól, hogy az ún. csupán *v-s* változatú (*nő: nővők* típusú) igetövek nincsenek meg, illetőleg az utóbbi évtizedekig egyáltalán nem voltak meg benne. Napjainkban ugyanis köznyelvi hatásra a nagykoványi nyelvjárásban az *n-es* és *j-s* változatú (pl. *lúj ~ lün 'lő'*), valamint az *l-es, n-es* és *j-s* változatú (pl. *hij ~ hin ~ hil 'hív'*) igéknek már föl-föltűnik a *v-s* változata is (pl. *lövök, lövés, lövő; hivlak, hívás stb.*); de a nyelvjárásunkban tiszta *j* tövű *bujik* és *fuj* igéknek a ragozott alakjaiban elvétele sem hallani *v-s* formáját, legföljebb egy-két — a köznyelvből behatolt — származékban vagy szöszszetételben jelentkezik *v-s* megoldás (pl. *buvár, fuvószeneke*). Más, állományi jellegű különbség az igetövek terén a köznyelv és a nagykoványi nyelvjárás között nincs is; ami különbség mégis tapasztalható, az a köznyelvvél megegyező igető-típusokban az egyes töváltózatoknak a köznyelvitől eltérő használati gyakoriságában mutatkozik meg, de ezen a téren is eléggé összetett módon nyilvánul ez meg, hiszen a köznyelvhöz való közeledés mértéke általában nemzedékek szerint sem azonos.

Mivel a köznyelvvél megegyező igetőtípusok tárgyalása során az egyes töváltózatok használatának gyakoriságáról már szót ejtettem, itt csak azokat a legfontosabb változásokat foglalom össze, amelyek az igetöveket és az igeragozást illetően a nagykoványi nyelvjárásban is bekövetkeznek, és jelentkeznek nap mint nap a köznyelv hatására.

Jól érzékelhetően kirajzolódik az a változás, hogy a hangzóhiányos változatú *ikes* igékben a hagyományos nyelvjárás, nem torlóadásos töváltózat (pl. *ugorni, ugorasz, ugortok stb.*)

mellett a hangzóhiányos szóalakok (*ugrani, ugrasz, ugrotok*) kezdenek elterjedni, elsősorban a fiatalok nyelvhasználatában. — Az *sz*-szel bővülő *v* tövű igéknél pl. a *-gat, -get* gyakorító képző előtti *v*-s tövváltozat (pl. *évvéget, ivogat, vívvéget*) rovására föl-föltűnik már nyelvjárásunkban is az *sz*-es tőalak (*észéget, iszogat, víszéget*). — Az *sz*-szel és *d*-vel bővülő *v* tövű igéknek a nagykönyi nyelvjárásban az *sz* előtt *u*-val vagy *ü*-vel jelentkező változata (pl. *aluszok, aluszó 'alszol', aluszik; feküsztek, feküsznek*) gyakoribb, a hangzóhiányos megoldás (*alszok, alszik; fekszeték, fekszenek*) napjainkban nyert teret. — Az *sz*-et *d*-vel változtató igékben pl. a *melegénnak ~ melegédnek ~ melegésznek ~ melegszenek* változatok közül a köznyelv hatására a *melegédnek* és ennél valamivel ritkábban a *melegszenek* szóalakok is előfordulnak ma már nyelvjárásunkban is.

Az igetövek vizsgálatának végül az is fontos, gyűjtésmódszertani tanulsága, hogy a rendszerezéshez felhasznált példanyagnak rendkívül gazdagnak kell lennie; olyannak, amely az egyes nemzedékek nyelvhasználati különbségeit is figyelembe veszi, mert csak így lehet az egyes tőtípusokról és azoknak a köznyelv hatására bekövetkező változásáról olyan áttekintést adni, amely a nyelvi valóságnak megfelelő képet nyújt egy-egy helyi nyelvjárás mai állapotáról.

ИССЛЕДОВАНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ ОСНОВ В ГОВОРЕ СЕЛА
НАДЬКОНИ

Йожеф Сабо

В своей статье автор систематизирует типы глагольных основ в местном говоре села Надькони (область Толна). Автор подробно не останавливается на многочисленных, совпадающих с литературным языком примерах. Однако, в тех случаях, когда число примеров, причисляемых к данному типу глагольной основы небольшое, автор всегда стремился представить их максимально полно.

Разные типы глагольных основ систематизируется в работе — по характерным для них особенностям и для удобства сравнения их с типами разговорного литературного языка (подобно системе Шаму Имре *Nyitűdűrt. 72. aa. 12-3.*) — по группам, совпадающим с типами разговорного литературного языка и по группам, отличающимся от литературного языка.

По данным исследования *в составе* глагольных основ разговорного литературного языка и говора в селе Надькони почти не наблюдается разницы; разница однако скорее наблюдается *в частоте употребления* отдельных типов основ.

Автор рассматривает типы глагольных основ не как некую застывшую систему, ибо под влиянием разговорного литературного языка эти типы претерпевают изменения, причем таким образом, что степень их приближения к разговорному литературному языку хорошо прослеживается иногда в речи разных возрастных групп.